

Baza materialna szkół powszechnych miasta Tarnowa w latach 1918-1939

Baza materialna szkół ludowych na terenie Galicji nie zabezpieczała potrzeb tego typu szkolnictwa. Fakt, że obowiązek zakładania i utrzymania szkół spadał na gminę i miejscową ludność skutecznie hamował rozwój szkolnictwa. Mimo uchwalenia w dniu 2 maja 1873 roku przez Sejm Krajowy Galicji ustawy nakazującej samorządom zakładanie szkół na swoim terenie, realizacja tej ustawy natrafiła na duże trudności. Przede wszystkim zasadniczą przeszkodą uniemożliwiającą budowę nowych szkół była trudna sytuacja finansowa gmin oraz olbrzymie zubożenie miejscowej ludności. Nie sprzyjała temu procesowi polityka oświatowa zaborców, a także niski stopień świadomości ludności dotyczący potrzeby posyłania dzieci do szkoły i tym samym posiadania jej w swojej wsi .

Na terenie miasta Tarnowa sytuację lokalową szkół ludowych pogorszyły i to w sposób zasadniczy działania I wojny światowej oraz dewastujące i rabunkowe postępowanie wojsk zaborczych zarówno rosyjskich jak i austriackich. Budynki szkolne były zamieniane na koszary, magazyny, szpitale, co powodowało, iż traciły często bezpowrotnie swoje pierwotne przeznaczenie.

Helena Holendrowa kierowniczka 4 klasowej szkoły żeńskiej im. S. Konarskiego w Tarnowie, której placówka 10 listopada 1914 roku znalazła się w rękach żołnierzy rosyjskich, w kronice szkolnej napisała: *...„W budynku szkolnym działy się straszne rzeczy. Moskale, idąc na Kraków a później w Karpaty, miesali kwaterę w tutejszym budynku szkolnym i rozpoczęli od tego, że wszystkie płoty i parkany spalili. Ławki, biurka, drzwi porąbali i spalili, dokoła szkoły poustawiali 30 koni na dworze i co dzień bili na podwórzu krowę i gotowali dla żołnierzy. Potem zrobili w szkole cerkiew, a na końcu szpital skąd 2-3 umarłych wywozili na cmentarz. Gdzie indziej grzebali tam gdzie byli i tu może grzebali na ogrodzie szkolnym”¹.*

Z kolei austriacki szpital połowy znajdował się w budynku późniejszej szkoły im. Marii Konopnickiej. Po zajęciu miasta przez Rosjan, w gmachu rozlokowało się wojsko rosyjskie. Zniszczeniu uległo wówczas wyposażenie szkolne i ogród². Podobny los spotkał także budynek szkoły im. Mikołaja Kopernika. Zajęty najpierw przez Austriaków, potem okupowany był przez Rosjan, którzy zorganizowali w nim rosyjski Czerwony Krzyż oraz

¹ Ł. Winczura, *Minął wiek. Z dziejów Szkoły imienia Stanisława Konarskiego w Tarnowie*, Tarnów 2000, s. 45-46.

² Kronika szkoły powszechnej (dawnej 5 kl. wydziałowej połączonej z 4 kl. pospolitą) im. M. Konopnickiej.

kwatery dla żołnierzy 1 pułku piechoty, w końcu został ponownie przejęty przez żołnierzy austriackich³.

Tak więc po odzyskaniu więc niepodległości prawidłowe funkcjonowanie szkolnictwa powszechnego napotkało na szereg trudności i przeszkód. Brak było budynków szkolnych, odpowiedniej liczby sal lekcyjnych, sprzętu, pomocy naukowych, podręczników i funduszy na utrzymanie już istniejących i działających szkół. Szczególnie dotkliwy był brak środków finansowych na ogrzewanie sal lekcyjnych w okresie zimy. W kronice szkoły im. S. Konarskiego znajdujemy zapisy, iż z powodu braku opału często przerywane były zajęcia szkolne np.: w roku szkolnym 1918-1919, czy w 1923-1924⁴. Z brakiem funduszy na opał borykało się zarówno miasto Tarnów jak i gminy wiejskie. Doraźna pomoc państwa w niewielkim zakresie wpływała na poprawę sytuacji. Nauka w istniejących szkołach odbywała się więc początkowo w bardzo trudnych warunkach. Budynki szkolne po części były stare, często wzniesione jeszcze w latach 80-tych poprzedniego stulecia i nie zawsze spełniały wymogi techniczne i sanitarne.

Trudna sytuacja gospodarcza w kraju spowodowała, iż władze państwowe już w połowie lat dwudziestych wycofały się z pokrywania połowy kosztów budowy szkół i mieszkań dla nauczycieli oraz ograniczyły możliwość zaciągania pożyczek przez gminy. Okazało się wówczas, iż same gminy nie są w stanie udźwignąć nałożonych na nie ciężarów finansowych. Słabe pod względem ekonomicznym samorządy terytorialne nie były w stanie ponosić kosztów budowy i utrzymywania szkół powszechnych. Trudności finansowe przeżywały również miasta. Zarządy miast, nie dysponujące odpowiednimi funduszami nie mogły tylko własnymi siłami usuwać braków w bazie materialnej szkół powszechnych. Ustawa z 11 sierpnia 1923 roku o tymczasowym uregulowaniu finansów komunalnych także nie zapewniała gminom odpowiednich dochodów. Umożliwiła jedynie pokrycie niedoborów w budżetach. Spowodowało to znaczne zahamowanie procesu budownictwa szkolnego.

Po ukazaniu się ustaw z 17 lutego 1922 roku Rada Szkolna Powiatowa rozpoczęła proces uaktualniania struktury organizacyjnej szkół oraz zaczęła występować z inicjatywą remontów istniejących i budowy nowych obiektów szkolnych.

³ A. Sypek, Szkoła Podstawowa im. M. Kopernika w Tarnowie. Zarys monograficzny, [w:] „Rocznik Tarnowski”, Tarnów 1994, s. 125.

⁴ Kronika szkoły powszechnej im. S. Konarskiego w Tarnowie, s. 8, 27.

Tabela nr 1. Dane dotyczące bazy materialnej szkół powszechnych publicznych miasta Tarnowa w roku szkolnym 1925-1926 (izby lekcyjne, mieszkania, grunty)⁵.

Lp.	Szkoła (imienia)	Powierzchnia w m ²		Ilość sal		Liczba mieszkań	Mieszkania nauczycielskie (pomieszczenia)		Wielkość gruntów w ha	
		własna	w innych budynkach	lekcyjnych	innych		mieszkalne	kuchenne	nauczycielskich	szkolnych
1.	K.Brodzińskiego	874,6	-	12	3	1	4	1	-	-
2.	T. Czackiego	324,0	-	6	3	1	4	1	-	-
3.	K.Hoffmanowej	130,5	-	4	-	-	-	-	0,1	-
4.	Kr.Jadwigi	477,5	-	7	1	-	-	-	-	0,3
5.	S.Konarskiego	563,3	-	9	2	1	4	1	-	-
6.	M.Konopnickiej	806,0	-	14	5	1	5	1	-	-
7.	M.Kopernika	673,0	-	10	2	1	5	1	-	-
8.	T.Kościuszki	294,3	-	5	1	1	4	1	-	-
9.	H.Sienkiewicza	312,0	-	4	2	-	-	-	-	-
10.	J.Słowackiego	834,8	-	12	3	-	-	-	-	0,3
11.	S.Staszica	324,0	-	5	2	-	-	-	-	-
Razem		6016,0	-	88	24	6	26	6	0,1	0,6

Tabela nr 2. Dane dotyczące bazy materialnej szkół powszechnych niepublicznych miasta w roku szkolnym 1925-1926 (izby lekcyjne, mieszkania, grunty)

L p.	Szkoła (imienia)	Powierzchnia w m ²		Ilość sal		Liczba mieszkań	Mieszkania nauczycielskie (pomieszczenia)		Wielkość gruntów w ha	
		własna	w innych budynkach	lekcyjnych	innych		mieszkalne	kuchenne	nauczycielskich	szkolnych
1.	Fundacja Barona Hirscha	262,5	-	4	-	-	-	-	-	0,1
2.	T-wo Żydowskie Szkoły Lud.	117,2	-	3	-	-	-	-	-	-
Razem		379,7	-	7	-	-	-	-	-	0,1

Miejskie szkoły publiczne powszechne w roku szkolnym 1925-1926 dysponowały łącznie 88 salami lekcyjnymi. Wszystkie one znajdowały się we własnych budynkach. Oprócz typowych izb lekcyjnych posiadały także 24 inne pomieszczenia. W sześciu szkołach były mieszkania dla nauczycieli mające po 4-5 pomieszczeń mieszkalnych i jedno kuchenne. Łącznie w szkołach było 26 pomieszczeń mieszkalnych i 6 kuchennych. Mieszkali w nich kierownicy placówek. Grunty do wykorzystania przez nauczycieli były na stanie tylko jednej szkoły (im. K. Hoffmanowej-0,1 ha).Trzy szkoły: im. Kr. Jadwigi, im. J. Słowackiego.

⁵ M. Falski, Szkoły powszechne Rzeczypospolitej Polskiej w roku szkolnym 1925/26...,s. XCI-XCIII, CIV-CVII, CXIX-CXXI , CXVIII-CXXI i inne. Zawarte tu dane były podstawą do obliczeń w pozostałych tabelach nr 2,3;Tarnów w 650-leciu. WUS Tarnów 1988, s.11. W mieście funkcjonuje 11 publicznych szkół powszechnych, w których naukę pobiera 4104 uczniów, uczy natomiast 123 nauczycieli.

Największą liczbą sal lekcyjnych dysponowały szkoły: im. M. Konopnickiej (14), im. K. Brodzińskiego (12) oraz J. Słowackiego (12), mniejszą zaś im. S. Staszica (5), im. T. Kościuszki (5), im. H. Sienkiewicza (4) i im. K. Hoffmanowej (4). Dwie powszechne prywatne szkoły żydowskie posiadały 7 sal lekcyjnych (po 4-3 każda). Na jedną salę lekcyjną w szkole żydowskiej przypadało średnio 54,2 m².

Tabela nr 3. Średnia wielkość w m² sal lekcyjnych oraz liczba uczniów przypadająca na jedną salę w miejskich szkołach powszechnych publicznych w Tarnowie w roku szkolnym 1925-1926

L.p.	Szkoła (imienia)	Liczba uczniów	Średnia wielkość sal lekcyjnych (m ²)	Średnia liczba uczniów na 1salę lekcyjną
1.	K. Brodzińskiego	514	72,8	42,8
2.	T. Czackiego	357	54,0	59,5
3.	K. Hoffmanowej	214	32,6	53,5
4.	Kr. Jadwigi	336	68,2	48,0
5.	S. Konarskiego	424	62,6	47,1
6.	M. Konopnickiej	629	57,6	44,9
7.	M. Kopernika	431	67,3	43,1
8.	T. Kościuszki	292	58,9	58,4
9.	H. Sienkiewicza	144	78,0	36,0
10.	J. Słowackiego	533	69,6	44,4
11.	S. Staszica	230	64,8	46,0
Razem/ średnia/		4104	62,4	47,6

Średnia powierzchnia sal lekcyjnych w 11 miejskich szkołach powszechnych publicznych wynosiła 62, 4 m². Na jedną salę lekcyjną przypadało średnio 47,6 uczniów.

Dokonując analizy stanu technicznego budynków szkolnych należy stwierdzić, iż był on zdecydowanie lepszy w Tarnowie niż na wsi. Budynkiem o największej powierzchni dysponowała szkoła im. Marii Konopnickiej (ul. Mickiewicza 6). Został on oddany do użytku szkolnego w 1890 roku i jako szkoła funkcjonował do roku 1945. Na ówczesne czasy był to gmach dość nowoczesny i funkcjonalny⁶. Na dwóch piętrach znajdowały się 22 pomieszczenia. Jego projektantem był znany architekt Szczęsny Zaremba, który na terenie Tarnowa wybudował kilka budynków publicznych. Przy budynku urządzony został także efektowny ogród szkolny. Istniejąca w nowym budynku szkoła otrzymała imię Franciszka Józefa I, na które to „dostojna osoba” wyraziła zgodę na prośbę magistratu. W czasie wojny budynek zajmowany był przez wojska austriackie i rosyjskie, które dokonały w nim poważnych zniszczeń. Zaistniałe trudności spowodowały, iż naukę rozpoczęto w nim dopiero od sierpnia 1915 roku. Większość zajęć odbywała się jednak na polu, przeważnie w ogrodzie,

⁶ Budynki miejskie. Księga miejska ZMT 33 C; J. Łabno, Szkoła Podstawowa im. M. Konopnickiej w Tarnowie (1879- 1979) maszynopis, s. 3; E. Juško, szkolnictwo powszechne w powiecie tarnowskim w latach 1918-1939, Lublin 2003, s. 280.

gdyż budynek prawie w całości zajęty był przez wojsko. Po jego opuszczeniu przez żołnierzy do budynku oprócz istniejącej szkoły wprowadzono szkoły: im. Królowej Jadwigi i im. Henryka Sienkiewicza. Fakt ten, obok uszkodzeń budynku, braku opału, stanowił dodatkową trudność w prowadzeniu zajęć. W roku szkolnym 1918-1919 do przepełnionego i tak już budynku dokwaterowana została jeszcze szkoła im. Tadeusza Czackiego. 19 listopada 1918 roku na posiedzeniu Rady Miejskiej wiceburmistrz Herman Mutz zaproponował w imieniu magistratu, by istniejącą w nim dotychczas szkołę wydziałową żeńską, która nosiła im. Franciszka Józefa, nazwać im. Marii Konopnickiej. Zostało to zrealizowane dopiero 29 października 1922 roku.

Momentem trudnym dla działalności szkolnej w budynku był także okres wojny z bolszewikami. Budynek został zajęty wtedy czasowo przez wojsko polskie oraz urzędników rządu ukraińskiego atamana Petlury. Sytuacja lokalowa szkoły zaczęła się poprawiać dopiero na początku lat dwudziestych. W 1921 roku do własnego gmachu przeniosła się szkoła im. Królowej Jadwigi, a w 1923 roku wyprowadzono z budynku szkołę im. Henryka Sienkiewicza. Na jej miejsce jednak od lipca 1923 roku do 1935 umieszczone zostało seminarium żeńskie im. Św. Jadwigi. W okresie tym dzięki staraniom zarządu seminarium budynek otrzymał oświetlenie elektryczne. W latach trzydziestych brak środków finansowych powodował, iż budynek nie był systematycznie remontowany i powoli zaczął się pogarszać jego stan techniczny. Podejmowane skromne działania pozwoliły jednak wykonywać część bieżących napraw, odnawiać wnętrza, malować ławki. W 1931 roku uporządkowany został ogród szkolny oraz poszerzono wielkość boiska istniejącego przy szkole. W 1935 roku urządzono w niej salę gimnastyczną i salę do robót ręcznych. W okresie międzywojennym szkoła im. M. Konopnickiej dysponowała największą liczbą sal lekcyjnych. Było ich w roku szkolnym 1925/1926-14, a w 1930/1931-12.

Kolejnym co do wielkości budynkiem szkolnym w Tarnowie, oddanym do użytku we wrześniu 1905 roku dysponowała szkoła im. Stanisława Konarskiego. Był to budynek okazały, jednopiętrowy, w którym mieściło się 9 sal lekcyjnych, kancelaria i poczekalnia. Zaprojektował go znany architekt, budowniczy Tarnowa Szczęsny Zaręba.

W okresie wojny został on w znacznym stopniu zdewastowany przez żołnierzy austriackich i rosyjskich, którym służył jako koszary, szpital, a nawet cerkiew. Przez pewien czas zlokalizowanych w nim było dodatkowo, aż sześć innych szkół. W 1916 roku pozostały w nim oprócz szkoły im. S. Konarskiego dwie inne: im. Kr. Jadwigi i im. Juliusza Słowackiego. Opis wyglądu budynku z 1923 roku zawiera kronika szkoły, w której jej kierowniczką Jadwiga Bodzoniówna napisała: *...,Budynek ten wystawiony przed 18 laty,*

ogółem znajduje się w bardzo dobrym stanie, a przedstawia się z zewnątrz i wewnątrz okazale i estetycznie. Są w nim jednak pewne braki częścią z dziedziny higieny, częścią dotyczące na przykład wyglądu hal, które jednak łatwo dałyby się usunąć, gdyby stosunki finansowe miasta zmieniły się na korzyść. Ogromnie jednak dokuczliwym jest brak ogrodzenia wokół budynku”⁷. Mimo dość przyzwoitego stanu technicznego w szkole brakowało pomocy, sprzętów i przede wszystkim opału na zimę. Brak środków finansowych ograniczał w sposób zdecydowany wielkość prowadzonych remontów. Władze miasta starły się jednak minimalne kwoty przeznaczać na bieżące naprawy i roboty konserwatorskie. W roku szkolnym 1925-1926 naprawiony został dach, schody, wymieniono część pieców, futryn w oknach, wymalowano sale lekcyjne i kancelarię, wybrukowano chodnik wokół budynku, naprawiono toalety. W tym roku szkoła dysponowała 9 salami lekcyjnymi, a w roku szkolnym 1930/1931- 10. W latach 1927-1929 ziściło się marzenie kierowniczki szkoły, wykonane zostało bowiem ogrodzenie wokół budynku. Dodatkowo wymalowano wszystkie sale lekcyjne i przystąpiono do remontu dachu. Zrozumiała była więc opinia kierowniczki Jadwigi Bodzoniówny dotycząca działalności władz miejskich. W kronice szkoły pisze ona ...*„W ogóle, muszę się przyznać z całym uznaniem, że Magistrat Miasta Tarnowa dba bardzo o całość budynków szkolnych, o wygląd piękny ogrodów szkolnych i dziedzińców i wszelkie przedstawienia Kierownictw szkoły w tym kierunku uwzględnia najsolidniej, nie oszczędzając kosztów ni wkładów”*⁸. Dla właściwego funkcjonowania szkoły i poprawy stanu technicznego budynku ważne było również doprowadzenie do niego instalacji elektrycznej, wodociągowej, gazowej i dokonanie radiofonizacji. Ostatnią większą inwestycją przed wojną przeprowadzoną w szkole w 1937 roku był remont mieszkań kierowniczki.

Szkoła im. Juliusza Słowackiego zlokalizowana była w trzykondygnacyjnym budynku, w którym znajdowało się 17 pomieszczeń. 11 z nich na sale lekcyjne, kancelarię, gabinet i kaplicę zajmowała na piętrze szkoła im. J. Słowackiego. Na parterze 6 sal lekcyjnych i kancelarię oddano do dyspozycji szkole im. Kr. Jadwigi. W roku szkolnym 1925-1926 szkoła im. J. Słowackiego posiadała 12 sal lekcyjnych, a w 1930/1931-11. W 1927 roku przeprowadzony został gruntowny remont budynku, który znacznie poprawił jego stan techniczny. Budynek został bowiem otynkowany i doprowadzono do porządku jego część zachodnią (od ulicy Szpitalnej), która była zniszczona w trakcie działań wojennych.

⁷ Kronika szkoły im. S. Konarskiego; Ł. Winczura, dz. cyt., s. 46.

⁸ Tamże; Ł. Winczura, dz. cyt., s. 49.

Uporządkowany został także ogród szkolny, podwórko, a od strony szpitala postawiono ogrodzenie. W 1930 roku wygospodarowano w budynku pomieszczenia na świetlicę dla uczennic wraz z kuchnią, a w 1939 roku wykonano scenę teatralną⁹.

Szkoła im. Tadeusza Czackiego znajdowała się w budynku oddanym do użytku w roku 1912. Był on dwupiętrowy i mieścił w sobie 7 sal lekcyjnych oraz salę gimnastyczną. W 1919 r. urządzono w nim kaplicę. W roku szkolnym 1925-1926 przeprowadzony został poważniejszy remont budynku, w trakcie którego m.in. wymieniono oszklenie okien. Szkoła dysponowała wówczas 6 salami lekcyjnymi. W 1929 roku doprowadzono do szkoły prąd elektryczny oraz wykonano centralne ogrzewanie. Tuż przed wybuchem wojny w 1938 roku powiększony został budynek poprzez nadbudowę piętra, a w 1939 roku do sali gimnastycznej doprowadzono wodociągiem wodę¹⁰.

Budynek szkoły im. Kazimierza Brodzińskiego posiadał dwa piętra w obrębie, których znajdowało się 12 sal lekcyjnych, gabinet przyrodniczy i kancelaria. W trakcie działań I wojny światowej służył jako kwatery dla wojska, a później urządzono w nim szpital. Zarówno sam budynek jak i sprzęt szkolny uległ znacznemu zniszczeniu. Po odzyskaniu niepodległości w 1920 roku szkoła odzyskała swój budynek. Naukę rozpoczęto w szczególnie trudnych warunkach. Brakowało stołów, ławek, krzeseł, tablic, szyb w oknach. Dopiero w 1924 roku przeprowadzony został większy remont w czasie, którego pomalowano sale lekcyjne i naprawiony został sprzęt. Sale lekcyjne były odnawiane jeszcze w roku 1935 i 1937. W roku szkolnym 1927-1928 urządzono w szkole gabinet fizyko-chemiczny, a w 1933 r. poszerzono i uporządkowano szkolne podwórko, na którym wykonano boisko¹¹.

Szkoła im. Mikołaja Kopernika do nowego budynku szkolnego wprowadziła się zaraz po jego oddaniu do użytku w roku szkolnym 1874-1875. Był to obiekt dwupiętrowy, w którym znajdowało się 13 przestronnych i wysokich sal lekcyjnych. Projektantem budynku był znany i zasłużony dla Tarnowa architekt Karol Polityński. Budynek jak na ówczesne czasy był duży i efektowny ze względu na dekoracje elewacji. Obok budynku urządzony został ogród warzywny do zajęć praktycznych. Od strony zachodniej przylegał do niego obszerny plac, na którym w latach dziewięćdziesiątych wybudowano przylegające do niego skrzydło. Nowoczesny budynek szkoły był jednym z pierwszych z całej serii gmachów wybudowanych przez miasto w okresie autonomii Galicji. W czasie I wojny światowej w budynku kwaterowały wojska rosyjskie i austriackie. Przez pewien okres znajdował się

⁹ Budynki miejskie. Księga ZMT 33C. Archiwum Państwowe w Tarnowie; E. Juško, dz. cyt., s. 283.

¹⁰ Kronika szkoły im. T. Czackiego.

¹¹ Kronika szkoły im. K. Brodzińskiego.

w nim szpital. Sam budynek został w sposób znaczny zniszczony i zdewastowany. W sierpniu 1915 roku próbowano zajęcia z dziećmi prowadzić na powietrzu. W kronice szkoły możemy przeczytać: *...,Widok to osobliwy! Gromady dzieci na trawnikach, w cieniu drzew uczące się ze swoimi nauczycielami i nauczycielkami. Z nastaniem słoty i chorób epidemicznych musiano niestety po kilku tygodniach i tego sposobu nauki zaniechać*¹².

Po odzyskaniu niepodległości korzystanie z budynku utrudniały nie tylko jego zniszczenia, ale również czasowo przebywający w nim urzędnicy ukraińscy i oficerowie armii Petlury. Po jego opuszczeniu przez nich przeprowadzony został niezbędny remont, który umożliwił 15 października 1920 roku rozpoczęcie w nim w miarę normalnej nauki. W roku szkolnym 1925-1926 szkoła dysponowała 10 salami lekcyjnymi. Bardzo dużym przedsięwzięciem dla szkoły, mimo trudności finansowych było ukończenie budowy sceny, urządzenie sali teatralnej i oddanie jej w roku szkolnym 1934-1935 do użytku dzieci.

Szkoła im. Stanisława Staszica mieściła się w budynku znajdującym się przy ulicy Nowodąbrowskiej 8. Znajdowało się w nim 8 pomieszczeń. W roku szkolnym 1925-1926 uczniowie mogli się uczyć w 5 salach lekcyjnych. W 1927 roku budynek został odnowiony. W trakcie remontu wygospodarowano w nim miejsce na salę do robót kobiecych oraz kaplicę szkolną. W 1936 roku otwarta została pracownia stolarska, a w 1938 roku urządzono pokój nauczycielski. Przez cały okres dwudziestolecia międzywojennego szkoła im. S. Staszica miała jednak trudne warunki pracy. *...,Ze szkół powszechnych w Tarnowie, jedna tylko szkoła im. S. Staszica na Pogwizdowie ma nieodpowiedni budynek. Jest to stary drewniany barak o małych oknach zwróconych na północ, bez sufitów (ma tylko poczerńiały strop), ściany są zbutwiałe, podłogi toczy grzyb. Sale naukowe są ciemne, ponure, a w zimie mimo spalania dużej ilości węgla chłodne*¹³. W roku szkolnym 1925-1926 szkoła im. S. Staszica dysponowała 5 salami lekcyjnymi.

Szkoła im. Henryka Sienkiewicza od roku 1916 do 1923 zajmowała gościnnie 6 sal lekcyjnych w budynku szkoły im. M. Kopernika. 5 maja 1923 roku została przeniesiona do budynku barakowego znajdującego się w pobliżu szkoły im. S. Staszica. Znajdowały się w nim 4 sale lekcyjne, którymi szkoła dysponowała w roku szkolnym 1925-1926. Warunki pracy i nauki w szkole były bardzo trudne. W kronice szkoły znajdujemy zapis *...,Budynek zarówno pod względem estetycznym jak i bezpieczeństwa nie spełnia wymogów obiektu szkolnego. Brakowało pomieszczeń gospodarczych, bieżącej wody, sprzętu. Tablice na zajęcia*

¹² Kronika szkoły wydziałowej męskiej im. M. Kopernika w Tarnowie za lata 1901-1946.

¹³ „*Hasło*”, 1935, nr 23 z 7 czerwca, s. 3-4; E. Juśko, dz. cyt., s. 284.

przenoszone były z klasy do klasy. Po wodę trzeba było wychodzić na podwórze. Do szkoły prowadziła błotnista droga”¹⁴.

W 1893 roku oddany został do użytku niewielki piętrowy budynek szkolny na Strusinie, w którym zorganizowano szkołę męską im. Tadeusza Kościuszki. Mieściło się w nim 5 sal lekcyjnych oraz kancelaria. Szkoła bardzo ubogo wyposażona była w sprzęt, szczególnie w ławki, których brak sygnalizowali nauczyciele w 1925 roku. Przeprowadzona w 1928 roku wizytacja dodatkowo zwróciła uwagę na niedostosowanie wielkości ławek do wzrostu uczniów. Stwierdziła także brak umywalni oraz nadal odpowiedniej ilości ławek. W 1934 roku przeprowadzony został niewielki remont, podczas którego wymalowano sale lekcyjne i urządzono umywalnię. Stan estetyczny oraz techniczny budynku ciągle jednak pozostawiał wiele do życzenia. Brak było korytarzy, szatni oraz pomieszczeń na przechowywanie pomocy naukowych¹⁵.

Trudne warunki lokalowe posiadała również szkoła im. Klementyny Hoffmanowej. Budynek, w którym się mieściła posiadał tylko 4 sale lekcyjne. Z uwagami dotyczącymi złych warunków lokalowych w szkole spotykamy się w jej kronice w roku 1918.*„W ławkach dla 4 uczennic siedziało często 5-6 dzieci. W czasie lekcji piszą nawet z braku miejsc przy oknach”¹⁶.* W budynku szkolnym występowała wilgoć a co za tym idzie grzyb. Przesłana przez Ministra Spraw Wewnętrznych w 1928 roku komisja sanitarna stwierdziła, iż budynek nie tylko nie nadaje się na szkołę, lecz jest wręcz szkodliwy dla zdrowia. W związku z taką sytuacją w 1931 roku zapadła decyzja o budowie nowego obiektu szkolnego. W tym samym roku dobudowano do starego budynku pomieszczenie na kancelarię i jedną salę lekcyjną. W 1933 roku budowę nowego gmachu szkolnego doprowadzono do pierwszego piętra. Rada Miejska na kontynuowanie budowy uchwaliła odpowiednią pożyczkę. W 1934 roku wykonane zostały mury drugiego piętra i cały obiekt został przykryty dachem. W drugim półroczu 1935 r. już trzy klasy mogły rozpocząć naukę na parterze nowego budynku. W roku szkolnym 1936-1937 szkoła dysponowała dwoma budynkami, w których w różnych okresach czasu miała 4 sale lekcyjne. W 1938 roku szkoła wprowadziła się do nowego budynku., który*„choć z zewnątrz pozostał nieotynkowany to posadzki miał wywoskowane, ławki wygodne, po 4 duże okna w każdej sali i piece gazowe dobrze szkołę ogrzewające”¹⁷.*

¹⁴ Księga protokołów rady pedagogicznej szkoły im. H. Sienkiewicza

¹⁵ Księga protokołów rady pedagogicznej szkoły im. T. Kościuszki; Budynki miejskie. Księga ZMT 336 AP w Tarnowie.

¹⁶ Kronika szkoły im. K. Hoffmanowej.

¹⁷ Tamże.

Zagadnienie bazy materialnej oświaty powszechnej, a szczególnie budownictwa szkolnego należało do problemów, których tarnowskie władze miejskie nie zdołały należycie rozwiązać do 1939 roku. Złożyło się na to wiele czynników. Po odzyskaniu wolności władze miejskie jak i mieszkańcy Tarnowa zaczęli borykać się z licznymi kłopotami dnia codziennego. Katastrofalna sytuacja gospodarcza w kraju miała swoje odbicie również w Tarnowie. Magistrat z trudem radził sobie z rosnącym deficytem budżetowym, który zwiększał się w miarę jak rosła inflacja. Szczególnie trudna sytuacja gospodarcza zaistniała na wiosnę 1923 roku. Doprowadziła ona także do wzrostu napięć politycznych. Zaczęły wybuchać strajki robotnicze. Doszło do starć z policją, która wystąpienia robotników próbowała tłumić siłą. Zginęło wówczas 7 osób, rannych zostało 37¹⁸.

Trudności gospodarcze, nastroje polityczne i społeczne miały swój wpływ na sytuację szkolnictwa powszechnego. Jednym z problemów zakłócającym normalną pracę szkół był brak opału, powodujący często przerwy w nauczaniu tzw. „wakacje opałowe lub węglowe”. Władze miasta w miarę możliwości starały się dostarczać opał, ale jego ilość nie zabezpieczała potrzeb szkół¹⁹. Często zamiast węgla próbowano dostarczać inny materiał opałowy, który nie zawsze spełniał swoje zadanie. W kronice szkoły powszechnej im. K. Brodzińskiego znajdujemy zapis:..., *Magistrat przysłał nieco drewna, mało i mokrego tak, że naukę musiano często przerywać*²⁰.

Władze miejskie próbowały zwiększyć środki na opał poprzez zaciąganie na ten cel pożyczek. Zwracały się również z apelami do rodziców, by we własnym zakresie zakupywali opał na zimę. Efekt był tego taki, że starczało go często zaledwie na kilka tygodni. Trudno było przypuszczać, że może być inaczej skoro zdecydowanie większa część ludności Tarnowa to ludzie ubodzy, którzy nie potrafili zdobyć pieniędzy na sprawy daleko bardziej niezbędne do życia niż zakup opału do szkoły.

Problemy bazy materialnej szkolnictwa powszechnego były przedmiotem obrad większości posiedzeń zarządu miasta. W 1925 roku odbyło się tylko 6 spotkań zarządu, ale na każdym z nich burmistrz Janusz Rypuszyński próbował poruszać kwestie związane ze szkolnictwem. W 1926 roku w dział wydatków nadzwyczajnych wstawiony został do

¹⁸ S. Potępa, Tarnów międzywojenny. Kronika 1918-1939, Tarnów 1988, s. 31; W. Kutek, Za chleb i wolność... Manifestacje robotnicze w Tarnowie w 1923 i 1981 roku, „Zeszyt Metodyczny Samorządowego Centrum Edukacji w Tarnowie”, nr 75, Tarnów 2010, s. 26, 29.

¹⁹ J. Łabno, dz. cyt., s. 6; Ł. Winczura, dz. cyt., s. 47; Kronika szkoły powszechnej im. M. Kopernika w Tarnowie, s. 8.

²⁰ Kronika szkoły powszechnej im. K. Brodzińskiego, s. 10. Sytuacja powyższa zaistniała także w 1920 roku.

budżetu miasta kredyt w wysokości 150 tys. zł. na budowę gmachu dla szkoły im. K. Hoffmanowej²¹.

Wydatki finansowe na szkolnictwo były często ustalane w atmosferze gorączkowych dyskusji i ostrych starć na forum zarządu i rady. W roku szkolnym 1927-1928 dominujący w Radzie blok. Mieszczański(polsko-żydowski) przeznaczył na cele oświaty i higieny sumę 100 tys. zł., w 1928-1929 budżet na szkolnictwo wyniósł 185 tys. zł, a w 1929-1930 wydatki na oświatę i kulturę zamknęły się kwotą 150 tys. złotych. W 1935 roku Rada Miasta zaplanowała na potrzeby oświaty kwotę 86.900 złotych²². Oprócz utrzymywania placówek oświatowych, w wyniku dalszego pogorszenia się sytuacji ekonomicznej w kraju i postępującego ubożenia społeczeństwa przed władzami miasta pojawił się również problem pomocy dzieciom z rodzin biednych.

Po okresie zagorzałych dyskusji 15 września 1927 roku asesor Kasper Ciołkosz przedstawił radzie projekt budowy szkoły im. K. Hoffmanowej²³. Pozwoliło to podjąć dalsze starania mające na celu rozpoczęcie jedynej większej w okresie międzywojennym inwestycji dla szkolnictwa powszechnego, którą ukończono w 1938 roku. W tym samym roku dobudowane zostało także piętro na budynku szkoły im. T. Czackiego.

Czynnikiem, który determinował więc rozwój budownictwa szkolnego był brak środków finansowych .Skromny budżet przeznaczany przez władze miejskie na oświatę powszechną z trudem zabezpieczał jej w miarę normalne funkcjonowanie. Kształtował się on bez większych odchyień, a pewne różnice w jego wielkości zależne były od możliwości finansowych miasta. W latach 20-tych największy budżet oświata miała w roku 1928 tj.180 tys. złotych. Od 1928 roku następuje systematyczny spadek nakładów finansowych na szkolnictwo. Jest to niewątpliwie wynik trudności ekonomicznych kraju i regionu związany z ogólnym kryzysem gospodarczym. Dopiero w roku 1937 i 1938 widoczny jest wzrost budżetu oświaty. Był on jednak zdecydowanie za mały, by mógł rozwiązać problemy materialne szkolnictwa powszechnego w mieście. Dalszą poprawę sytuacji finansowej oświaty przerwał wybuch II wojny światowej.

Budżet przeznaczany na oświatę był przedmiotem częstej krytyki ze strony opozycji politycznej, środowiska nauczycielskiego, organizacji związkowych i społecznych. W lutym 1937 roku właściciel i redaktor popularnego w Tarnowie czasopisma „*Hasło*” często krytykował opinię społeczną za brak zdecydowanej postawy w walce o dodatkowe fundusze

²¹ S. Potępa, dz. cyt., s. 33-51.

²² „*Hasło*” 1935, nr 14 4 września, s. 3.

²³ „*Hasło*”, 1937, nr 5 z 5 lutego, s. 2.

na cele oświaty np.: na dokończenie budowy gmachu dla szkoły im. K. Hoffmanowej, na którą Rada Miasta postarała się jedynie o 5000 złotych pożyczki²⁴.

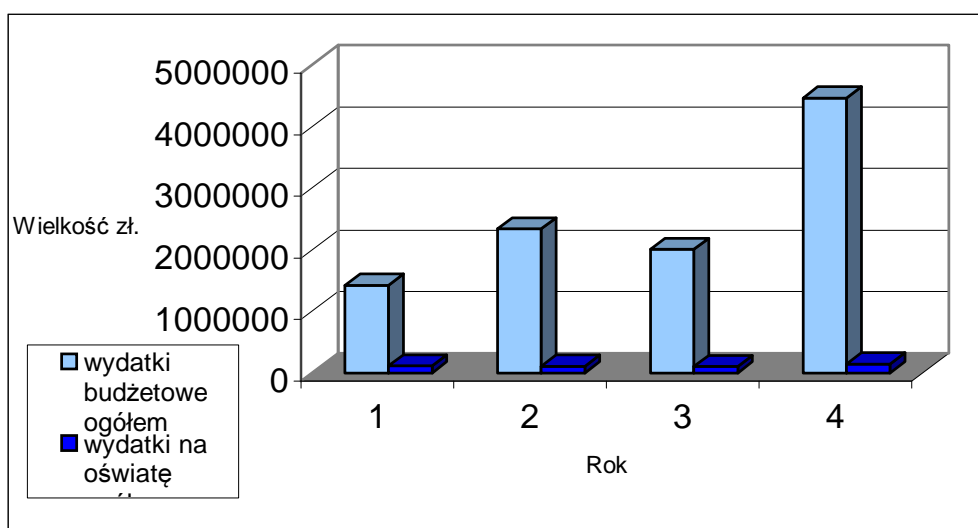
Władzom miejskim znacznej pomocy materialnej na cele oświatowe udzielali niekiedy przedstawiciele ówczesnych elit politycznych np.: książę Roman Sangusko, który 16 października 1931 roku przekazał bezpłatnie plac pod budowę szkoły na Strusinie.

Tak więc w okresie II Rzeczypospolitej w Tarnowie wybudowany został tylko jeden budynek szkolny (dla szkoły im. K. Hoffmanowej) i do jednej dobudowano piętro (im. T. Czackiego). Był to z jednej strony wynik braku środków finansowych, a z drugiej częstych sporów i dyskusji politycznych na temat oświaty toczących się na forum Zarządu i Rady Miasta uniemożliwiających podejmowanie właściwych decyzji.

Tabela nr 4. Wydatki budżetowe na oświatę poniesione w Tarnowie w latach 1934-1938²⁵.

Rok			
1935	1936	1937	1938
Ogółem wydatki budżetowe/ zł./			
1 421 457	2 335 712	2 005 662	4 458 780
Ogółem wydatki na oświatę /zł./			
111 987	108 455	103 602	141 187
% wydatków na oświatę			
7,8	4,6	5,2	3,2

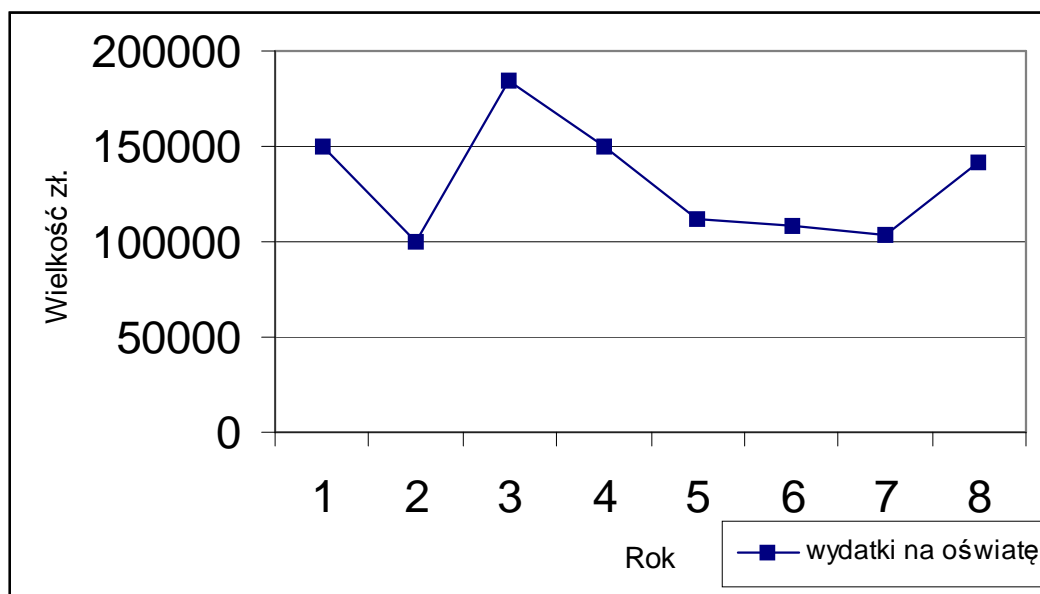
Wykres nr 1. Wydatki budżetowe ogółem i na oświatę miasta Tarnowa w latach 1935-1938.

²⁴ „Hasło”, 1937, nr 6 z 12 lutego, s. 2.

²⁵ „Rocznik Statystyczny Miasta Tarnowa” z 1937 roku, s. 19; E. Juško, dz. cyt., s. 288.

Wykres nr 2. Wydatki Rady Miasta Tarnowa na oświatę w latach 1926-1938.

1.- rok 1926, 2.- 1927, 3.-1928, 4- 1929, 5.- 1935, 6.- 1936, 7.- 1937, 8.-1938

Tabela nr 5. Dane dotyczące bazy materialnej szkół powszechnych publicznych miasta Tarnowa w roku szkolnym 1930-1931 (powierzchnia użytkowa, sale lekcyjne- ilość-średnia powierzchnia, średnia liczba uczniów przypadająca na jedna salę)²⁶.

Lp.	Szkoła (ulica- nr)	Powierzchnia w m ²		Ilość sal lekcyjnych	Średnia powierzchnia sali w m ²	Liczba uczniów	Średnia liczba uczniów przypadająca na jedną salę lekcyjną
		własna	w innych budynkach				
1.	Kopernika 3a	-	435	4	108,8	153	38,3
2.	Kopernika 3	974	-	10	97,4	412	41,2
3.	Kościuszki 15	371	-	5	74,2	470	94,0
4.	Kościuszki	180	78	5	51,6	357	71,4
5.	Szpitalna	713	78	7	113,0	415	59,3
6.	Szpitalna 19	998	-	11	90,7	586	53,3
7.	Tertila 18	-	220	2	110,0	66	33,0
8.	Topolowa 2	328	-	2	164,0	177	88,5
9.	Warzywna 5	808	-	6	134,7	513	85,5
10.	Zawale 433	591	-	7	84,4	300	42,8
11.	Św.Anny 1	536	-	7	76,6	252	36,0
12.	Brodzińskiego 6	1342	-	10	134,2	449	44,9
13.	Focha 13	289	-	4	72,3	64	16,0
14.	Mickiewicza 3	809	-	12	67,4	631	52,6
15.	Konarskiego 6	1014	-	10	107,4	576	57,6
Razem		8953	811	102	99,1	5421	54,3

²⁶ Szkoły Rzeczypospolitej Polskiej w roku szkolnym 1930-1931. Red. M. Falski, Warszawa 1933, s. 383-385; Tarnów w 650 -leciu...,s. 11. W mieście w 1930 r. funkcjonowało 15 publicznych szkół powszechnych, naukę pobierało 4600 uczniów: 2101 chłopców i 2499 dziewcząt.

W roku szkolnym 1930-1931 w Tarnowie istniało 15 szkół publicznych powszechnych. Posiadały one łączną powierzchnią użytkową liczącą 9764 m², w tym 8953m² (91,6%) w budynkach własnych i 811 m² (8,4%) w pomieszczeniach wynajętych. Największą powierzchnią użytkową dysponowały szkoły przy ulicy: Brodzińskiego 6 tj. 1342 m², Konarskiego 6 tj. 1014 m², Szpitalnej 19 tj. 998 m², Kopernika 3 tj. 974 m². Wszystkie szkoły miały do dyspozycji 102 sal lekcyjnych. Średnia powierzchnia jednej sali lekcyjnej była znaczna i wynosiła 99,1 m², przy czym jej wielkość w poszczególnych szkołach była różna i wahała się od 164 m² w szkole w Tarnowie przy ulicy Topolowej 2, do 51,6 m² przy ul. Kościuszki.

Największą liczbą sal lekcyjnych dysponowały w Tarnowie szkoły przy ulicy: Mickiewicza 6-12, Szpitalnej 19-11, Brodzińskiego 6-10, Kopernika 3/3a po 10. W szkołach miejskich w powiecie uczyło się 5421 uczniów. Na jedną salę lekcyjną średnio przypadało 54,3 uczniów. W poszczególnych szkołach średnia była różna i wahała się od 94 uczniów (szkoła przy ul. Kościuszki 15) do 16 (szkoła przy ul. Focha 13).

W roku szkolnym 1925-1926 szkoły tarnowskie posiadały wszystkie sale lekcyjne we własnych budynkach, w roku 1930-1931 część sal znajdowała się w pomieszczeniach wynajętych o łącznej powierzchni 811 m². Średnia wielkość powierzchni jednej sali w roku szkolnym 1925-1926 wyniosła 62,4 m². W roku szkolnym 1930-1931 średnia powierzchnia jednej sali lekcyjnej wynosiła 99,1 m², wzrosła więc o 36,7 m².

W roku szkolnym 1925-1926 na jedną salę lekcyjną przypadało średnio 47,5 uczniów. W roku szkolnym 1930-1931 mimo wzrostu powierzchni sal lekcyjnych, średnia liczba uczniów przypadająca na jedną salę nie tylko się nie zmniejszyła lecz wręcz przeciwnie zwiększyła się i wyniosła 54,3. Wzrost ten spowodował zwiększony przyrost naturalny jaki nastąpił w pierwszych latach po zakończeniu wojny. Pomimo szeregu trudności liczba sal lekcyjnych powoli wzrastała. Wpływało to także pozytywnie na poprawę pracy nauczycieli oraz warunki nauczania.

Kryzys gospodarczy zaistniały w kraju powodował konsekwentne obniżanie wydatków z budżetu państwa na szkolnictwo powszechne. Odbił się również ujemnie na wydatkach oświatowych samorządów, które również ciągle je obniżały i wysokość ograniczały do najbardziej niezbędnych potrzeb szkół. Władze szkolne często próbowały różnych sposobów, by nie dopuścić do całkowitego zahamowania budownictwa szkolnego. Na samorzady oraz rodziców wywierany był nacisk w celu zwiększenia ilości sal lekcyjnych i powiększenia ich powierzchni. Miało to następować poprzez wynajmowanie nowych sal

lub przeróbki istniejących, a także zamienianie sal małych na większe, bardziej odpowiednie do prowadzenia nauczania. Administracja oświatowa domagała się też od samorządów przyspieszenia inwestycji już rozpoczętych bądź podejmowania budowy nowych obiektów szkolnych. Wpłacane ze skarbu państwa pieniądze w pierwszej kolejności otrzymywały samorządy na dokończenie budowy szkół już rozpoczętych, finansowych przez władze oświatowe, a niewielkie kredyty mogły uzyskać te samorządy, które zamierzały wystawiać obiekty szkolne własnymi siłami.

Niektórzy kierownicy pracowali w warunkach często zupełnie przyzwoitych. Jadwiga Bodzoniówna kierowniczka szkoły powszechnej im. S. Konarskiego w Tarnowie opisując budynek szkolny w kronice, oprócz estetyki podkreślała także jego wyposażenie, *zaopatrzenie szkoły w sprzęty jest mniej więcej zgodne ze spisem w inwentarzu, a szkoła ta może nazwać się pod tym względem jedną z najszcześniejszych w Tarnowie, gdyż każda klasa ma stopień, szafę, dobre ławki...*²⁷. Powolną poprawę bazy materialnej szkół powszechnych w zakresie obiektów szkolnych w Tarnowie przerwał jednak wybuch II wojny światowej.

Bibliografia

I. Źródła:

„*Hasło*”, 1935, nr 14,23, 1937, nr 5,6.

Kronika szkoły im. K. Brodzińskiego w Tarnowie od roku 1924 do 1939 r.

Kronika szkoły powszechnej im. M. Konopnickiej w Tarnowie.

Kronika szkoły im. T. Czackiego w Tarnowie.

Kronika szkoły im. S. Konarskiego w Tarnowie.

Kronika szkoły im. J. Słowackiego w Tarnowie.

Kronika szkoły wydziałowej im. M. Kopernika w Tarnowie za lata 1901-1946- AP o/Tarnów.

Kronika szkoły im. K. Hoffmanowej w Tarnowie.

Księga protokołów rady pedagogicznej szkoły im. T. Kościuszki.

Księga protokołów rady pedagogicznej szkoły im. S. Konarskiego w Tarnowie.

Księga protokołów rady pedagogicznej szkoły im. H. Sienkiewicza w Tarnowie.

Księga protokołów rady pedagogicznej szkoły im. K. Hoffmanowej w Tarnowie.

Księga protokołów rady pedagogicznej szkoły im. T. Czackiego w Tarnowie.

Księga protokołów rady pedagogicznej szkoły im. M. Konopnickiej w Tarnowie.

Księga protokołów rady pedagogicznej szkoły im. S. Staszica.

Księga protokołów komitetu rodzicielskiego szkoły im. K. Hoffmanowej.

Księga Zarządu Miasta Tarnowa (ZMT) 33C Budynek miejskie.

Kutek W., Za chleb i wolność... Manifestacje robotnicze w Tarnowie w 1923 i 1981 roku, „*Zeszyt Metodyczny Samorządowego Centrum Edukacji w Tarnowie*”, nr 75, Tarnów 2010

„*Rocznik Statystyczny Miasta Tarnowa*” z 1937 roku.

Szkoły powszechne Rzeczypospolitej Polskiej w roku szkolnym 1925/26. Red. M. Falski, Warszawa 1927.

Szkoły Rzeczypospolitej Polskiej w roku szkolnym 1930-1931. Red. M. Falski, Warszawa 1933.

II. Opracowania

Juśko E., Szkolnictwo powszechne w powiecie tarnowskim w latach 1918-1939, Lublin 2003.

Łabno J., Szkoła Podstawowa im. M. Konopnickiej w Tarnowie (1879- 1979), Tarnów 1979.

²⁷ Ł. Winczura, op. cit., s. 47.

Potępa S., Tarnów międzywojenny. Kronika 1918-1939, Tarnów 1988.

Pytko S., Z dziejów Szkoły Podstawowej nr 4 im. M. Kopernika w Tarnowie, Tarnów 1984.

Sypek A., Szkoła Podstawowa im. M. Kopernika w Tarnowie. Zarys monograficzny, [w:] „*Rocznik Tarnowski*”, Tarnów 1994.

Tarnów w 650-leciu. WUS Tarnów 1988.

Winczura Ł., Minął wiek. Z dziejów Szkoły imienia Stanisława Konarskiego w Tarnowie, Tarnów 2000.